Annonce

KRONIK AF OLE TOGEBY
Professor i nordiske sprog ved Aarhus Universitet

Lad os komme det danske 'jantekomma' til livs

Annonce

KRONIKEN
26. APRIL 2015, 00.01

Dette er en Kronik. Kroniken er udtryk for skribentens holdning. Du kan indsende Kronik-forslag her.

KOMMENTARER

LYT TIL ARTIKLEN
GEMT

»Husk at vi setter komma for at det skal bli lettere å lese, ikke for at det skal bli vanskeligere å skrive«. Således står der på det norske Språkrådets hjemmeside om kommaregler.

Det har vi vist glemt i Danmark; for mange danskere er kommatering noget de bruger til at vanskeliggøre andres skrivning med, med det resultat at det skrevne oven i købet i mange tilfælde også bliver sværere at læse. Den danske kommatering sejler.

»Vi er nødt til at reagere«, siger professor og formand for Dansk Sprognævn Jørn Lund i Kristeligt Dagblad 5. januar, hvor han forklarer, at den danske kommatering sejler. Denne Kroniks forfatter synes også at det er en god idé at ændre kommareglerne, så her følger først en beskrivelse af hvor problematisk situationen er, og så et forslag til hvorledes det kan gøres bedre.

tegning: Philip Ytournel

Det danske kommas historie er kort fortalt den at det siden 1918 har været tilladt at følge et af to kommasystemer: det grammatiske komma (kryds og bolle-kommaet) og pausekommaet, to systemer som i 1996 blev erstattet af hhv. traditionelt komma og nyt komma (dvs. pausekomma efter grammatiske regler og med kommaer efter bisætninger).

> **Kommaerne bruges meget ofte til at mobbe andre med**
> Ole Togeby

Disse to blev så i 2004 afløst af ét kommasystem med indbygget valgfrihed mellem hhv. altid at sætte komma foran en bisætning og aldrig at gøre det. Det er uholdbart både for skribenterne som bliver usikre på hvad der gælder, og i uddannelsessystemet hvor det er et problem hvad der skal undervises i, og hvordan man retter når folk bruger halvt af hver.

Oprindeligt satte vi i Danmark en slags pausekomma. I 1700-tallet blev grammatisk komme indført som konkurrerende system; det kom fra tysk hvor der ikke er nogen alternative systemer. På mange sprog som vi ellers sammenligner os med, sætter man alene noget der minder om pausekomma eller nyt komma: svensk, norsk, engelsk, fransk, spansk, italiensk.

Det er meget ejendommeligt at påvirkningen fra engelsk endnu ikke har gjort engelsk kommatering mere acceptabel i Danmark. Men folk sværger stadig til grammatisk komma. Efter en Megafonmåling offentliggjort i Politiken 26.2. synes 75 procent af danskerne at det er »vigtigt« eller »meget vigtigt« at kunne sætte kommaerne rigtigt, og 40 procent mener at folkeskolen bør bruge »flere« eller »mange flere« ressourcer på at undervise i kommatering.

Sprogformand foreslår et frit komma →

Pia Kjærsgaard skrev i et indlæg i Politiken 2.3. at kommadebatten i 2004-05 »rasede, indtil det viste sig, at kun et fåtal beherskede brugen af pausekomma – og i øvrigt indvendte, at de havde svært ved at læse tekster med pausekomma«.

Sådan så det måske ud fra en grammatisk kommaterende politikers perspektiv. Fra en pausekommaterende sprogslærers perspektiv skete der det at Sprognævnet foreslog at afskaffe grammatisk kommatering, hvorefter politikerne svarede igen med at true med at afskaffe pausekommaet (og det er politikerne der har magten), så situationen endte med det kompromis at der blev valgfrihed mellem de to systemer, om end under nye navne i flere omgange. Og det er den situation vi har i dag.

Der er en række mere eller mindre alvorlige problemer ved denne situation. Et problem ved situationen er at reglerne i Retskrivningsordbogen er til meget lidt hjælp for den der gerne vil forstå meningen med kommaerne. Der står slet ikke hvorfor man skal sætte komma ved bisætninger; der står kun: »Med komma kan man afgrænse ledsætninger«.

Det gør man faktisk ikke når man efter anbefaling fra Sprognævnet undlader startkomma, og det er faktisk ikke formålet med kommatering at afgrænse bisætninger; formålet med komma er at fremme forståelsen og at lette læsningen.

Et andet problem er at reglerne i Retskrivningsordbogen er inkonsistente og autoritære. 'Afgrænsning af bisætninger' indebærer at man sætter komma før og efter en bisætning. Hvis man faktisk gør det, betyder det at kommaerne sættes således: ',Hvis hun siger ,at hun kommer,, siger jeg ,at jeg ikke kommer,.'

Retskrivningsordbogen har aldrig røbet den indtil nu hemmelige regel at man ikke sætter komma hvis der allerede står et tegn.

Et tredje problem er ikke, som Pia Kjærsgaard skriver, at folk ikke kan sætte pausekomma, for det er der næsten ingen der forsøger på. Det tredje problem er at næsten ingen kan sætte grammatisk komma korrekt efter reglerne. Grammatisk kommatering kræver så megen kendskab til grammatik og så megen viden om hvorfor Sprognævnet kalder det 'ledsætninger' og ikke 'bisætninger', at selv universitetskandidater i dansk ikke har den; de har ofte 50 grammatiske kommafejl i en 10-siders eksamensopgave. Hvor meget trækker det ned i karakter?

I dag bruges grammatisk kommatering, ikke til at tydeliggøre meningen for læserne, men snarere som 3. bud i Aksel Sandemoses jantelov: »Du skal ikke tro du er klogere end os« (således står der i originalen; i den version som findes på Wikipedia på nettet, er det rettet til: »Du skal ikke tro, at du er klogere end os«).

Kommaerne bruges ofte til at mobbe andre med som i Wulffmorgenthaler- striben hvor barnet siger: »Se, far, jeg har skrevet en roman om menneskehedens evolution og vores alle sammens individuelle stræben efter at finde mening i tilværelsen«, og faderen der bladrer i bogen, blot svarer: »Altså, først og fremmest er der en kommafejl på side 2 ...«.

En stor del af denne situation kommer fra uddannelsessystemet, hvor lærere jo skulle have noget at sætte røde streger under. Og når folk der sætter grammatisk komma, irriteres over manglende kommaer i en pausekommatereret tekst, er det nok ofte fordi de leger den store dansklærer der sætter røde streger i andre folks tekster. Det at 40 procent mener at folkeskolen bør bruge 'flere' ressourcer på at undervise i kommatering, kunne tyde på det.

> **Når man så har to gange kryds og bolle inden for samme punktum, skal man sætte et komma mellem dem**
> Ole Togeby

Det er selvfølgelig et problem at mange læsere lader sig irritere over manglende kommaer. Men det gør de antagelig fordi de har vænnet sig til de grammatiske kommaer. Og omvendt bliver mennesker der er vant til fx norsk komma, meget irriteret over alle de danske grammatiske kommaer før bisætningerne. Så irritationen skyldes i høj grad vanens magt. Men selv vanen kan vel ikke få folk til at synes at de to grammatiske kommaer omkring 'er' fremmer forståelsen og letter læsningen: 'Det, som jeg siger, er, at hun ikke har ret'.

Og vores sprogvaner kan desuden køre i forskellige gear for forskellige sprog.

Således gør danske grammatiske kommaer i en engelsk tekst at den bliver næsten ulæselig: 'You will find this hard to believe after all, that I have said, but it was perfectly true. You must understand, that it was only, when they touched me with their fingers or pushed up against me with their bodies, that I became alarmed. Providing, that they remained at a safe distance, I could watch them for hours on and with the same peculiar fascination, that you yourself might experience in watching a creature, you couldn't bear to touch'.

Så den der irriteres over manglende kommaer, skal blot skifte gear til at læse med engelske kommaer!

Der findes kun en enkelt videnskabelig undersøgelse af hvordan læserne faktisk har det med de forskellige kommasystemer. Den er udført af Vibeke Appel og Carsten Elbro (Mål & Mæle 15-1, 1992) og viser at tekster med nyt komma alt i alt læses lidt hurtigere end tekster med grammatisk komma, dog især når det er lette tekster der læses, mens forskellen er mindre ved svære tekster. Der blev ikke fundet nogen forskel i læseforståelsen. Der er altså en vis støtte for at grammatiske kommaer for almindelige læsere hæmmer læsningen, men heller ikke mere. Men det kan Sprognævnet jo undersøge som grundlag for en fremtidig ordning af kommaerne.

Sprognævnets formand kritiseres for at starte ny kommakrig →

En af årsagerne til den sejlende danske kommasituation er nok den danske kryds og bolle-pædagogik. Den var ment som en genvej til at bibringe eleverne grammatisk viden om hvor de skulle sætte grammatiske kommaer. Den går ud på at man sætter en bolle under et udsagnsord (et finit verbum) og kryds under dets grundled (subjekt). Og når man så har to gange kryds og bolle inden for samme punktum, skal man sætte et komma mellem dem.

Der er imidlertid flere uheldige sider ved denne pædagogik. Den bibringer nemlig kun eleverne godt halvdelen af den viden om grammatik, som er nødvendig for at man kan sætte grammatisk komma. Der skal i mange tilfælde sættes flere grammatiske kommaer end dem mellem de to gange kryds og bolle, fx efter en bisætning: 'Jeg kender den mand, vi mødte i går, fra folkeskolen'. Og den angiver ikke nogen metode til at finde ud af hvor kommaet skal sættes mellem de to gange kryds og bolle; mange skriver fx ukorrekt: 'Han blev meget ivrig efter, at du var gået'. Eller: 'Han blev meget ivrig, efter at du skulle gå'.

Det værste er dog at kryds og bolle-pædagogikken foregøgler eleverne at kommaet sættes mellem sætninger, som om der var en hovedsætning der som et lokomotiv trækker eller skubber bisætningerne, og som om kommaet så var koblingen mellem dem. Det er imidlertid en misvisende metafor.

En bisætning er nemlig ikke en sætning der kommer efter eller før en anden sætning, men en sætning der er i bagenden, midten eller forenden af en anden sætning, som en kupe er inden i en vogn. For at undgå den falske lokomotivmetafor har Sprognævnet valgt at kalde bisætninger for ledsætninger og hovedsætninger for helsætninger. De regler grammatisk komma skal sættes efter, siger nemlig: Der skal sættes komma mellem helsætninger, og der skal sættes komma før og efter ledsætninger. Men det er en vildledende overspecificering, for der er ingen modsætning mellem helsætninger og ledsætninger; reglen er at der sættes komma efter en sætning, og den gælder alle typer af sætninger.

> **Hvad kan begrundelsen være for denne regel, andet end at læserne skal kunne kontrollere om skriverne behersker reglerne?**
> Ole Togeby

For at komme ud af den sejlende situation vi er i med hensyn til kommatering i Danmark, kan det her foreslås at de 16 sider der nu står om sætningskomma i Retskrivningsordbogen, erstattes af en vejledning på blot en side, der ikke forudsætter at læserne kan så meget grammatik at de ved hvad ledsætninger er, eller hvor de begynder og ender. Den kan lyde således:

Formålet med kommatering er at tydeliggøre meningen og lette læsningen, fx: 'De besluttede straks, at hæve prisen'. Eller: 'De besluttede, straks at hæve prisen'.

Ellers bør man følge to principper: sammenfatningsprincippet og parentesprincippet. Sammenfatningsprincippet består i at skribenten med kommaet kan markere hvor læserne skal sammenfatte meningen med én selvstændig meningssenhed, før de går over til den næste selvstændige enhed af samme type og på samme niveau. Sammenfatningsprincippet kan udmøntes i 3 regler:

1. Komma kan markere når en sætning er slut og det er tid til at sammenfatte dens mening, fx: 'I går rejste min bror, i morgen følger jeg efter'. Og: 'Når svalerne flyver lavt, bliver det regnvejr'.

2. Komma (eller et andet tegn) foran 'men' kan markere modsætning, især når der kommer en sætning efter, fx: 'Vi ser ikke fjernsyn, men vi læser avis'.

3. Komma kan skille leddene i opremsninger, dvs. hvor der kunne stå 'og', 'men' eller 'eller', fx: 'en lille, idyllisk by' (dvs. en by der er lille og idyllisk). Men: 'en lille fransk by' (dvs. en fransk by der er lille).

Parentesprincippet består i at skribenten med komma før og efter markerer enheder der optræder parentetisk, dvs. selvstændigt og uafhængigt af sætningens sammenhæng med det foregående og det efterfølgende. Parentesprincippet udmøntes i 4 regler:

4. Komma kan markere forklarende og præciserende tilføjelser, fx: 'Jeg tror vi får regn, bl.a. fordi svalerne flyver lavt'.

5. Komma kan markere uafhængige ytringsdele, fx: 'Jeg er ikke spor træt, endnu'.

6. Komma kan markere at en sætning er parentetisk: 'Det er svære tider for kaniner, som udelukkende lever af plantefode'. Men: 'Det er svære tider for de dyr der udelukkende lever af plantefode'.

7. Komma kan markere appositioner (parentetiske tilføjelser): 'Den største danske å, Gudenåen, løber gennem Silkeborg'. Men: 'Den store danske å Gudenåen løber gennem Silkeborg'.

Hvis man formulerer reglerne sådan, er der ikke noget der hedder 'ukorrekt komma', det hedder 'ikke hensigtsmæssigt komma'. De fleste elever vil kunne lære disse to principper og syv anvisninger på en brøkdel af den tid der nu skal bruges på at de lærer så meget grammatik at de kan beherske reglerne for grammatisk komma. Så der er ikke brug for flere ressourcer til undervisning i kommatering, tværtimod.

Sprognævn overvejer ny tegnsætning i tal →

Det er nok svært for alle dem der opfatter kommareglerne som paragrafter i janteloven, at afstå fra grammatiske regler for kommatering; det er jo nemlig dem de andre ikke er kloge nok til at følge. Så i en overgangsperiode kan Sprognævnet blot droppe reglen om det rigide valg mellem de to kommasystemer.

Der står: »Men uanset om man vælger at sætte startkomma eller ej, skal man følge samme praksis indenfor samme tekst«.

Hvad kan begrundelsen være for denne regel, andet end at læserne skal kunne kontrollere om skriverne behersker reglerne? Hvis man blot udelader denne ene regel, vil der i løbet af nogle år antagelig ske det samme som der er sket i Norge og Sverige, hvor den aldrig har været formuleret selv om der dér også har været mulighed for både grammatisk komma og pausekomma. Dér er sprogbrugerne lige så langsomt og af sig selv gået over fra tidligere at sætte kommaerne grammatisk før og efter ledsætningerne til nu at sætte dem tydeliggørende efter sammenfatnings- og parentesprincippet.

Så: Kære Sprognævn! Formuler ikke reglerne som påbud: 'Sæt komma efter en ledsætning!'. Formuler dem som muligheder: 'Komma kan markere at en meningsenhed er slut'. Forudsæt ikke grammatisk viden i anvisningerne for hensigtsmæssige kommaer! Og hvis det er for stor en ændring, så drop i det mindste, i en overgangsperiode, rigiditeten! Lad folk blande systemerne som de vil! Og vent og se! Så forvandles lige så stille jantekomma til tydelighedskomma.

OLE TOGEBY

FORTSÆT MED AT LÆSE
Hold snitterne fra mit sprog!
→

Danskerne er alt for vilde med latrinære udtryk | Sprogformand foreslår et frit komma | Sprognævn overvejer ny tegnsætning i tal

Deltag i samtalen

Læs Politikens guideline for diskussionen her.

Skriv dit indlæg

MEST LÆSTE

1. DMI offentliggør kort over, hvor det bliver værst: Trafikanter advares før kraftigt snevejr
2. Da museet droppede de varer i butikken, gik omsætningen i vejret
3. »Det er nok det eneste fornuftige, Putin har foreslået i meget lang tid«
4. Sådan rammer det kraftige snefald Danmark torsdag
5. Vi burde have anet uråd, allerede da de gik på scenen
6. Højesterets afgørelse er et nederlag for Trump

Indholdet fortsætter efter annoncen

Annonce

KRONIK AF HANS BONDE
Professor: Vinter-OL kan blive en idrætspolitisk krudttønde

LIVE | DANMARK
Kraftigt snevejr er på vej: Følg udviklingen
DMI offentliggør kort over, hvor det bliver værst: Trafikanter advares før kraftigt snevejr

BØGER
Niels Krause-Kjær vinder De Gyldne Laurbær
5 hjerter: Niels Krause-Kjær har skrevet en befriende og behageligt gammeldags roman

TEMA | KVINDERS SUNDHED
Nye retningslinjer lægger op til ændret rådgivning af kvinder i overgangsalderen
Forfatter: Overgangsalderen er kvindekroppens næste #MeToo

KUNSTANMELDELSE
Hendes far misbrugte hende. Så tog hun en blodig hævn

P | LIVE
Alt det bedste fra Politiken
De største stemmer og de vigtigste samtaler samlet på scenen hos Politiken. Tag med til Politiken Festival og få noget at tænke over og tale om.
Bestil billet og vær med →

POLITIK
Mette Frederiksen varsler grundlæggende forandring af folkeskolen
Elisabet Svane: Mette Frederiksen gør det igen. Det er simpelthen svært at sætte tænderne i, og det irriterer de øvrige partier
Sådan tager lærere, forældre, pædagoger og partier imod forslag fra Mette Frederiksen

P | BEZZERWIZZER
Fra hvilket Beatles-album stammer sangen 'Eleanor Rigby'?
Tag dagens quiz →

Indholdet fortsætter efter annoncen

Annonce

P | SENESTE PODCAST
Har du problemer med at afspille indhold, så prøv at logge ud og ind igen.
PODCAST | DU LYTTER TIL POLITIKEN | 5. FEBRUAR 2026 | Sådan bliver svenske børn til terrorister
PODCAST | TEENAGE-HJERNEN | 10. DECEMBER 2025 | Kreativitet: Unge hjerner er programmeret til oprør og nytænkning
PODCAST | DEN LEVENDE | 29. JANUAR 2026 | Mennesker i Grønland har altid overlevet under pres
PODCAST | POPTIL-LÆGGET | 30. JANUAR 2026 | Hvor står moden og skønheden i 2026?
PODCAST | SÅDAN ER POLITIK | 29. JANUAR 2026 | Kan billig mad lukke munden på vælgerne?
PODCAST | SÅ LÆNGE DU LEVER | 13. OKTOBER 2025 | Afsnit 2: Sådan kan du og forskerne forlænge dit liv

AFTENSMAD
Mette Mølbak: Stjernekokkens opskrift er den bedste jeg længe har prøvet

KLIMA
»Det er virkelig nogen, der er godt gale i skralden, der kan finde på det her«

FILMANMELDELSER
Der er mange grunde til, at det bliver en af årets bedste film

TRUMP OG GRØNLAND
Grønlands yngste politiker: »At vælge Danmark er at vælge frihed«
LYT TIL ARTIKLEN Læst op af Kirsten Nilsson 00:00

P | LYT TIL POLITIKEN
Hvad skal du lytte til?
Politiken laver masser af lyd, og her har vi samlet det hele til dig. Lyt til store lydfortællinger og hør vores journalister læse artikler op.
Lyt med nu →

EPSTEIN-FILERNE
Nu rettes blikket mod Starmer – hvad vidste han om Mandelson og Epstein

IBYEN
Michelin-kokken Paul Cunningham har mistet sit ben, sit job og sin identitet. Men han har fundet noget andet

ØKONOMI
Kritikken hamrer ned: Det er dyrt, forsinket og langsomt, men flere og flere tager med toget

REJSER
Ekspert advarer inden de store skiferieuger: »Folk står på ski hensynsløst«

MUSIK
Vi burde have anet uråd, allerede da de gik på scenen

P | HVAD MED ET SPIL
Sudoku?

P | HVAD MED ET SPIL
Krydsord?

P | UNDERHOLDNING
Udforsk alle spil